

УДК: 371.2+ 78.03. (477.51)

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ У XVIII СТ.

Матвієнко С.І.

У статті зроблено аналіз передумов розвитку музичного виховання та освіти в навчальних закладах різного типу на Чернігово-Сіверщині в кінці XVII - на початку XVIII ст. Автором визначено вплив історичних та культурно-просвітницьких факторів на розвиток музичної освіти регіону. Проаналізовано основні фактори професіоналізації музичної освіти на Чернігівщині в зазначений період.

Дослідження освітніх надбань окремих регіонів обумовлено нині завданнями пошуку нових концептуальних засад відродження і розвитку національної освіти та виховання. Для впевненого вирішення даних завдань важливим є використання освітніх здобутків минулого. Урахування музично-виховних традицій одного з найславетніших в історико-культурному розумінні регіонів колишньої Російської імперії - Чернігівської губернії - безперечно, є необхідним для цілісного аналізу процесу музичного виховання в навчальних закладах України на певних історичних етапах.

Вагомий внесок у розвиток національного музичного виховання Чернігово-Сіверщиною було привнесено саме у XVIII ст., коли внаслідок історичних умов вона займала провідні позиції в розвитку національної освіти та визначала пріоритетний вплив українського культурно-просвітницького руху на Російську імперію.

Незважаючи на наявність на цій території видатних освітніх інституцій (Глухівської школи співу та інструментальної музики, Чернігівського колегіуму), їх діяльність в історико-педагогічних дослідженнях висвітлюється без урахування загальноосвітніх процесів у регіоні в період національно-культурного підйому кін. XVII - поч. XVIII ст.

Метою даної статті є аналіз розвитку музичного виховання учнів в навчальних закладах Чернігівщини у XVIII ст., виявлення напрямів щодо використання позитивного педагогічного досвіду в умовах сучасного музичного виховання.

Розвитку освіти та культури на Чернігівщині в різні історичні періоди присвячені наукові роботи Б.Грінченка, М.Грушевського, А.Адруга, В.Іванова, О.Коваленка, Л.Масол, О.Михайличенка, О.Ростовського, Г.Самойленка, С.Самойленка, О.Удода, В.Шевченка та ін.

Висвітленню окремих сторін історичного розвитку музичного та культурного життя регіону в різні періоди присвячені дисертаційні та наукові дослідження О.Васюті, Л.Дорохіної, Т.Ляшенко, В.Мали-невської.

Останніми роками стан розвитку музичної освіти та виховання на Чернігівщині в даний історич

ний період тією чи іншою мірою розглянуто в дисертаційних роботах К.Шамаєвої (розкриття засад професійної музичної освіти в навчальних закладах Сіверщини в контексті розвитку музичної освіти України), О.Травкіної, А.Омельченко (у зв'язку з діяльністю Чернігівського колегіуму), М.Маріо (православна духовна музика як засіб виховання молоді у Глухівській школі співу та інструментальної музики), Л.Баранівської (сприяння гетьманів та козацької старшини розвитку професійної музичної освіти на Чернігівщині в зазначений період).

XVIII ст. традиційно визначається для України як "золотий вік" (І.Огієнко), бо саме в цей період активізувався розвиток культури та освіти. Широка палітра культурно-мистецького життя XVII-XVIII ст. дозволила музикознавцям Ф.Колессі, П.Козицькому та М.Грінченку охарактеризувати цей період як золоту добу в розвитку національної музичної культури.

Патріотичне піднесення після визвольної війни та культурна інтеграція різних регіонів знайшли плідне підґрунтя на Чернігово-Сіверщині як одному з визначних культурних, історичних та освітніх центрів, духовно-релігійному осередку та території, що географічно межувала з найбільш прогресивними регіонами - Російською імперією реформаторської Петровської доби, Києвом та Польсько-Литовською європейською державою. Гетьманщина, а згодом й Слобожанщина поступово перетворилися в регіони з високим загальним рівнем освіти й науки. Велику роль у їх розвитку відігравало православне духовенство, Церква [6, с. 155].

Піднесенню освіти та культури в регіоні в той період сприяли наступні фактори:

1. Можливість для незакріпаченого населення Гетьманщини (до якої входила означена територія) формувати самобутні етнічні риси у галузі культури, освіти; художнього життя і побуту [там само]; унікальна державно-політична роль Чернігівщини - другого після Києва культурно-освітнього та церковно-православного осередку України XVII-XVIII ст.; наявність резиденцій гетьманів, що за часів Гетьманщини ставали столичними містами. (Батурин і Глухів, які "гуртували коло себе значні культурні сили" [8, с. 15].

2. Сприяння козацько-старшинської верхівки освітнім та культурним процесам у регіоні. В музикознавчому дослідженні Л.Баранівської визначено роль гетьманів як "фундаторів закладів освіти і культури". На Чернігово-Сіверщині козацько-старшинська знать сприяла відкриттю шкіл різного рівня з обов'язковим навчанням співу та першого вітчизняного центру музично-педагогічної освіти - Глухівської співацької школи у XVIII ст.

3. Культурно-просвітницький феномен "глухівського періоду" (М.Самчишин, А.Савич, М.Марченко, О.Кравчук). Глухів - театральна столиця України XVIII ст., відомий осередок музичної освіти, "де найкраще було поставлене традиційне навчання співу у церковних школах" [1, с. 74].

4 Створення у XVII - на поч. XVIII ст. у Чернігівській єпархії міцної та розгалуженої мережі церков, монастирів та шкіл при них як закладів, що традиційно залучали до музичного виховання широкі верстви населення. На думку багатьох педагогів, музикознавців [4; 8; 12; 20], церковне підпорядкування тогочасних закладів освіти всіх ланок мало загальноосвітнє спрямування та дозволяло забезпечувати "широку елементарну грамотність та високий професійний рівень церковних хорів" [8, с. 66].

Великий знавець історії культури та освіти Чернігівщини К.Копержинський зазначав, що "знання музики й співу на Україні й на Чернігівщині зокрема ширилося також за допомогою шкіл загальноосвітнього типу. В першу чергу, тут навчали дітей брати участь у церковних співах" [7, с. 4].

У практиці розповсюджених на той час **церковнопарафіяльних шкіл** використовувався накопичений віками досвід музичного виховання, перш за все, ustaleni методи роботи з дітьми різних вікових груп. Провідним методом навчання музики, відповідно до стану тогочасної методики музично-естетичного виховання, був церковний хоровий спів. Завдяки церковному співу український народ від покоління до покоління разом із духовною культурою передавав і досвід музичного навчання. Спів сприяв розвитку музичних здібностей дітей, передусім - музичного **слуху** і пам'яті [12, с. 64].

Зазвичай учителями в даних навчальних закладах були дяки, які вчили читати церковні службові книги, мали при цьому "добрий глас". Програма навчання співу була досить сталою впродовж багатьох десятиліть. Учні навчались за псалтирем та часословом. Вони мали знати всі церковні пісні, декілька осьмигласників, а також стільки ж гласів на ірмоси. Програмою парафіяльних шкіл було також передбачено розвиток умінь виконувати даний навчальний матеріал на "особливий глас" (виконання на один і той же голос подвійного тексту).

У дослідженні О.Васюти важливим свідченням професіоналізації навчання церковного співу на Чернігово-Сіверщині в цей період визнано нотні ірмолої, створені в даному регіоні. Автор зазначає, що "вони відображають певну місцеву музичну традицію, сформовану під впливом народної пісенної творчості. В цих збірниках широко використано різноманітні церковні розспіви, зокрема, "київський напів", "острозький", "простий", дуже поширений на Чернігівщині" [2, с. 35].

Близькими до приходських шкіл за своїм просвітнім призначенням були **полкові школи**, у яких учились діти козаків та заможних міщан. На Чернігово-Сіверських землях було сконцентровано найбільшу кількість маєтків української знаті; старшини, заможних козаків, Вони турбувались про якісну освіту та культурний рівень своїх дітей - запоруку майбутньої кар'єри. Тому навчальному процесу в полкових школах приділялась особлива увага. В архівах збереглися окремі дані про наявність шкіл при церквах Чернігівщини переважно у XVIII ст., хоча процес формування мережі шкіл при церквах та монастирях на території Чернігово-Сіверщини, заданими істориком, розпочався ще за польської доби. В документах видатного історика

О.Лазаревського, які було взято ним із архіву Малоросійської колегії в місті Чернігові, показано стан поширення полкових шкіл, розташованих на території Чернігово-Сіверщини [9, с. 218] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Полки	Міст	Містечок	Сіл	Хуторів	Слобідок	Шкіл
Ніжинський (1747 р.)	3	14	167	15	3	217
Чернігівський (1748 р.)	2	8	129	90		154

У полкових школах поряд з опануванням письма та грамоти вивчали музичну грамоту та спів. Так, із документа, поданого 17.12.1762 р. полковником І.Кулябою, можна визначити склад тих учнів, які навчались співу. З 1786 учнів було "граматников - 545, часословників - 384, псалтирників - 390, октойшників - 24, ярмолоїшників - 2, писать обучающихся - 375, обучившихся - 61" [22]. У полкових школах музичне виховання та навчання церковному співу досягали високого рівня. Згодом такі школи реорганізовувались у початкові училища, проте зберігали і продовжували традиції співацького навчання впродовж наступних століть.

Із кінця XVII ст. у національній музичній педагогіці простежується тенденція до поглиблення, зміцнення освітніх процесів та водночас посилення культурницьких впливів. Д.Дорошенко зазначає: "Ніде, може, культурний стан Гетьманщини не виступав так яскраво, як в ділянці народного шкільництва" [3, с. 210].

Чернігівщина в цей період збагатилася значними здобутками у сфері **просвітництва та національно-культурного відродження**, які мали вплив на подальший розвиток музичної освітньої справи: її форм і жанрів, професіоналізації навчання хорового співу. Серед них:

1. Сприяння високоосвіченої місцевої еліти (Д.Туптало (Д.Ростовський), І.Галатовський, С.Яворський, (.Максимович та ін.) становленню музичного професіоналізму та розвитку вокально-хорових жанрів (партесних концертів, псалм та кантів) у рамках естетики "українського бароко" [10, с. 35] На розвиток музично-освітніх процесів у регіоні за часів українського Відродження (XVII ст. - п. пол. XVIII ст.) діяльність чернігівських культурно-громадських діячів вплинула, зокрема, на збагачення репертуару духовної музики. Вона сприяла

розвитку характеру вокально-хорових жанрів (кантів і псалм) від суто церковного до світсько-пісенного. Завдяки клопотанням видатних чернігівських діячів православної церкви відкривалися школи при церквах.

2. Культурно-просвітницька діяльність чернігівського архієпископа Лазаря Барановича. Організація ним при Братському монастирі співочої школи. (Див.: Сумцов Н. К истории южнорусской литературы XVII ст. - Вып. I: Лазарь Баранович. - С. 42). Створення Л.Барановичем творів духовного змісту, що були в репертуарі церковних хорів, а також хорів братських шкіл та Чернігівського колегіуму [1; 2; 10]. Налагодження процесу навчання та підготовки професійних співаків при архимандритському дворі Лазаря Барановича відомим на Україні композитором та педагогом С.Пекалицьким.

3. Розвиток музичного мистецтва та професіоналізму в Чернігові у др. пол. XVII ст. завдяки концертній діяльності капели Лазаря Барановича (т.зв. "архієрейські хори"). Зазвичай **архієрейські хори** виконували функції музично-педагогічних осередків, вони були "вогнищами музичної культури, тут було сконцентровано навчання музичній грамоті та співацькій майстерності. їх виконавство слугувало зразком для інших хорів" [11, с. 218]. В архієрейські хори залучались найбільш музично і вокально обдаровані діти, там вони проходили тривалу підготовку у досвідчених регентів. В архієрейських хорах кристалізувались методи та прийоми навчання співу й музичної грамоти. Тут було розпочато практику упорядкованого відбору малолітніх співаків до професійних хорових колективів, що мала продовження в діяльності спеціалізованого музичного закладу - Глухівської школи співу та гри на музичних інструментах (1730 р.) [18, спр. 6718, арк. 8].

Після приєднання "Малої Русі" до Московщини освіта переорієнтовується на задоволення духовних запитів верхівки українського суспільства. На поч. XVIII ст. в епоху українського бароко доби козацько-гетьманської держави система освіти через синкретичні форми змінилась із церковної на світську, і цей фактор став визначальним для змісту, характеру й обрання методів навчання та виховання (в тому числі й музичного) у школах того часу. В усіх навчальних закладах учні вивчали вокальну й інструментальну музику.

Зі зміною життєвого укладу суспільства музика стає незмінним атрибутом світського життя. За визначенням знавця історії Чернігівщини Л.Міловидова, в цей період "визначилися й освітні інтереси українського шляхетства, зростає потреба культурності, виникає бажання станової освіти".

У шкільництві окреслюється тенденція поєднання вітчизняних освітніх канонів, набутих у практиці братських шкіл (вивчення основ православ'я, мов, арифметики, астрономії, музичної грамоти) із загальноєвропейськими методиками гуманітарної освіти (упровадження в навчальний процес "семи вільних наук", в тому числі музики й поезики).

Із др. пол. XVIII ст. гетьманську верхівку вже не задовольняють знання, що їх дають у латинських школах. Шляхетство намагалось дати своїм синам військово-правничу освіту та знання європейських

мов. Чернігівська старшина визнає себе провідною верствою, намагаючись прирівняти себе в освіченості та суспільному становищі до дворянського класу найближчого сусіда - Московщини, Свій погляд на значення та мету освіти висловив представник Чернігово-Сіверщини, генеральний хорунжий М.Ханенко в четвертому пункті "Повчання" старшому сину Василю, радивши вивчати мови, по- етику, архітектуру, історію та "в тому числе художества, например фехтуры, т.е. живописства, музыки, либо другого мастерства" [17].

Система дворянських привілей, що склалась у XVIII ст., поширена на освіту шляхетської молоді, призвела до відкриття на Сіверській землі привілейованих навчальних закладів, що задовольняли запити старшинського побуту. Навчання дочок чернігівської знаті музиці відбувалось зазвичай у маєтках та приватних школах (**пансіонах**), що почали відкриватися на Чернігівщині з сер XVIII ст. Дослідник К.Копержинський наводить дані "про навчання гри на фортепіано дочок Сулими в пансіоні Ганни Леянс" [15].

Поряд із вищезгаданим пансіоном, що діяв з 50-х рр. XVIII ст. у передмісті Глухова Верігіно, музиці навчали й інші приватні заклади. Так, у ніжинському жіночому пансіоні (т.зв. "жіночих курсах") Єлизавети Руссет (Россет), окрім мов, вивчались арифметика, малювання, музика, танці, чистописання та рукоділля. Термін навчання був трирічним, щорічна плата за навчання складала 800 руб, [13]

С.Сірополко наводить дані про діяльність в кін. XVIII ст. Чернігівського шляхетського пансіона; пансіона Ванковськоїта пансіона для хлопців та дівчат у Глухові, що утримувався "французенкою-, дружиною поручика Делвенса". Пансіони французького зразка з вивченням музики, гри на фортепіано, співу, танців та французької мови поступово відкривались і в невеличких містечках краю. Так, у містечку Стародуб діяв чоловічий пансіон Карповича. Подібний пансіон існував у Ніжині з сер. XVII ст. на утриманні іноземця Штуча [14, с. 199].

У відкритому І.Максимовичем в 1700 р. вищому навчальному закладі **Чернігівському колегіумі** знайшли плідне підґрунтя музично-просвітницькі традиції Києво-Могилянської академії, унікального закладу, який поєднував наукову освіту із загальним культурним розвитком, структурні елементи академії наук та академії мистецтв. Музика, яка трактувалася на початку діяльності академії як "дозвілля для охочих", пізніше набуває тенденції до професіоналізації та формування плеяди високоосвічених особистостей та професійних музикантів.

Організаційна структура, навчальні предмети, засади та традиції внутрішнього життя Чернігівського колегіуму багато в чому наслідували киево-могилянські. У свою чергу, принципи організації, обсяг та зміст навчальних програм у Києво-Могилянській академії були подібні до польських, західноєвропейських колегіумів (академій), університетів.

На думку сучасних дослідників [2; 10; 12; 16], із відкриттям Чернігівського колегіуму, головного культурно-освітнього осередку на території півночі України, Білорусії та прикордонних земель Росії,

розпочався новий етап у музичній освіті України. Вже з 60-х рр, XVIII ст. Чернігівський колегіум стає одним із провідних музично-педагогічних центрів в Україні [1, с. 72].

Слід зазначити, що культура та освіта Сіверщи-ни зазнала значного чужоземного впливу за часів полонізації. В дослідженнях Д.Дорошенка зазначено, що за часів Магдебурзького права в головних містах Чернігово-Сіверщини "Чернігові й Новгород- Сіверську появляються уніатські і домініканські монастирі, й єзуїти почали засновувати свої школи" [3, с. 228]. На думку істориків, привнесені єзуїтами західноєвропейські організаційно-методичні засади культурно-освітньої діяльності збереглися в регіоні часів Гетьманщини до 80-х рр. XVIII ст. [21, с. 5].

У Чернігівському колегіумі вплив католицької культури на музично-освітні процеси позначився, перш за все, у проведенні пишних свят, урочистих зустрічей, вітань меценатів. Проте завдяки сталим освітньо-виконавським православним традиціям регіонів, до яких належала Чернігово-Сіверщина, в репертуарі унівського церковного хору колегіуму були багатоголосні твори без супроводу. Серйозної уваги приділялась музичній підготовці та практичному музикуванню майбутніх учителів, керівників хорів. Колегіум за сприяння керівництва розвинув традицію інструментального виконавства, стимулюючи світський напрям виховання.

Тенденція сприяння світській освіті, інструментальному виконавству простежується в діяльності закладів професійної музичної освіти, що виникають у цей час у Україні (навчальних студій, музичних класів тощо). Організація даних закладів на поч. XVIII ст. була зумовлена, перш за все, потребою в музичних кадрах, які Україна готувала для Росії. В ряді історичних документів Знаходимо відомості про виклики у Москву, а згодом і у Петербург кваліфікованих півчих, регентів, учителів співу.

Провідне місце за кількістю наборів музик та якістю співацьких голосів серед районів Лівобережної України посідала Чернігівщина. Саме Чернігівщина, внаслідок низки об'єктивних та суб'єктивних причин відіграла особливу роль у розвитку музичної освіти та поширенні культурних зв'язків між Україною та Росією, в тому числі "як ближчого до московських кордонів краю" [7, с. 3].

Першим вітчизняним центром професійної вокально-хорової та музично-педагогічної освіти на північному Лівобережжі України стала **Глухівська музична школа XVIII ст.** Слід зазначити, що практика набору і підготовки освічених співаків існувала в місті Глухові ще в першій третині XVIII ст. Вона здійснювалась у школах при місцевих церквах - Михайлівській, Троїцькій, Анастасіївській та Миколаївській. Саме ці навчальні заклади створили основи методики короткострокової професійної підготовки малолітніх співаків до Придворного хору.

Глухівська школа співу та інструментальної музики проіснувала майже 40 років і зіграла велику роль у підготовці музичних виконавських кадрів. На думку дослідника співацької освіти в Україні В.Іванова, підготовка співаків і музикантів наближалась до "школи мистецтв - єдиної на території Російської імперії" [4, с. 17]. У зв'язку з цим були розроблені плани розширення та поглиблення

спеціальної музичної освіти, з цією метою до навчального плану було включено, окрім співу, також опанування навичок гри на музичному інструменті (скрипка, бандура), а також танець.

Основою професійного співу в Глухівській школі слугували теоретичні знання з музичної грамоти, основ гармонії, композиції, диригування. Методика хорового співу вдало поєднувала загально-педагогічні та специфічні музичні принципи. Розвиток співацьких умінь і навичок здійснювався на принципах єдності свідомого та емоційного, а також комплексного (ладового, ритмічного тощо) розвитку музичних здібностей. У подальшому вихованці школи працювали керівниками хорових капел, придворних оркестрів, учителями співу в навчальних закладах Чернігово-Сіверщини та Російської імперії.

Глухівська співацька школа оригінальною системою підготовки співаків позитивно вплинула на становлення та розвиток музичної освіти в Україні упродовж кін. XVIII та п. пол. XIX ст.

Із кінця XVII ст. на Чернігівщині музичне виховання учнів здійснювалось також у відкритих Катериною II перших **повітових училищах.** Їх статутом була передбачена можливість навчання співу по суботах, у позаурочні години. Також учителями застосовувались позакласні форми роботи, такі як спів у церковному хорі у святкові дні. Відповідно до уставу 1786 року на Чернігівщині було 2 головних народних училища: в Чернігові та Новгород- Сіверську - та 4 малих - в Погарі, Стародубі, Глухові та Ніжині [5, с. 440].

Таким чином, у XVIII ст. на Чернігово-Сіверщині, процес музичного виховання учнів здійснювався в розгалуженій мережі навчальних закладів різних типів. В означений період розпочалось формування основ музичної освіти і виховання в регіоні як мережі навчальних інституцій. Музично-освітній процес мав значну залежність від розвитку музичної культури Чернігівщини та загальнокультурного російського простору.

Серед основних історико-культурних передумов, які вплинули на процес музичного виховання в навчальних закладах регіону у XVIII ст., наведемо:

1. Зміцнення державно-політичної ролі Чернігівщини, утворення на Чернігово-Сіверських землях культурно-освітнього та церковно-православного осередку Лівобережної України. Сприяння козацько-старшинської верхівки освітнім та культурним процесам у регіоні. Створення у XVII - на поч. XVIII ст. у Чернігівській єпархії міцної та поширеної мережі церков, монастирів та шкіл при них як закладів, що традиційно залучали до музичного виховання широкі верстви населення,

2. Культурно-громадська діяльність видатних чернігівських церковних діячів (Д.Туптало (Д.Ростовський), І.Галятівський, С.Яворський, І.Максимович та ін.), їх сприяння розвитку музичного професіоналізму в регіоні.

У навчальному процесі чернігівських освітніх закладів досліджуваного періоду музика була невід'ємною складовою загальної освіти дітей. Основою музичного виховання був церковний спів. У діяльності освітніх закладів Чернігівщини у XVIII ст. (Чернігівському колегіумі, Глухівській співацькій школі) потужно поєднувались елементи релігійного

та світського мистецтва; використовувались різноманітні види (вокально-хоровий спів та інструментальна гра) та форми роботи. Про високий рівень музичної освіти та виховання у краю в даний період свідчить розвиток фахової музичної освіти та діяльність спеціалізованих музичних закладів.

На нашу думку, в контексті сучасних педагогічних досліджень заслуговують на увагу певні тенденції, під впливом яких музичне виховання в регіоні набуло високого рівня:

- визнання провідним принципу гуманізації навчального процесу та використання в ньому різноманітних засобів музичного мистецтва;

- створення необхідних умов у закладах різного типу для взаємозв'язку загальної та спеціальної музичної освіти;

- використання в навчально-виховному процесі регіональних традицій застосування духовної музики як засобу морально-етичного та естетичного виховання учнів.

Література

1. Баранівська Л.І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII — XVIII ст.: Дис. ...канд. мистецтвознавства: 17.00.03. - К., 2001. - 208 с.
2. Васюта О.П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII-XIX ст. (Історико-культурологічне дослідження). - Чернігів, 1997. - 210 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. - 2-е вид. - К.: Глобус, 1991.
4. Іванов В.Ф. Співацька освіта в Україні. X-XVIII ст. - К.: Вища школа, 1992. - 7,1с. . . .
5. Історичний календар Чернігівщини. - К.: Вид-во Чернігівського земляцтва, 1997, - 736 с.
6. Історія України: Навч. посібник / Під ред. В.А.Смоля. - К.: Альтернативи, 1997. - 416 с.
7. ІР НБУ, ф, X, оп. 15023, 20-ті роки XX ст., 19 арк. Копержинський К. Музичне життя на Чернігівщині в другій половині XVIII та на початку XIX ст.
8. КорнійЛ. Історія української музики; В 2 т.-К; X.; Нью-Йорк: Вид-во Коць.
9. Лазаревський А. Об украинских народных школах и госпиталях в 18 в. // Основа. - 1862. - Май. - С. 82-89.
10. Масол Л.М. До питання про розвиток музичної культури та освіти // Сіверянський літопис: Всеукраїнський історико-краєзнавчий просвітницький журнал. - Чернігів. - 1995. - №4. - С. 28-34.
11. Музыкальная энциклопедия / Гл ред. Ю.В.Келдыш. - Т I. - М.: Сов. энциклопедия, 1973.
12. Омельченко А.І. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці (кінець XVI - XVIII ст.): Дис. ... канд. пед. наук. - К., 2001. - 201 с.
13. Руссет Елизавета. Высшие женские курсы в бывшей Гетьманщине // Киевская старина. - 1884. - №1.- 0.173-174.'
14. Сірополко С. Історія освіти в Україні. - К.: Наук, думка, 2001. -912 с.
15. Сулимівській архівъ. Фамильныя бумаги Сулимъ, Скорупъ и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. - К., 1884. - С. 138.
16. Травкіна О. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі // Сіверянський літопис. Всеукраїнський історико-краєзнавчий просвітницький журнал. - Чернігів. - 1999. - №4. - С. 109-123.
17. Ханенко Н. Дневник// Киевская старина. - 1884. - Март.-Т. VIII. - С. XI—XII.
18. ЦДІАК України, Ф. 51 Указ, надісланий 24.08. 1730 із Колегії іноземних справ до Генеральної військової канцелярії про легалізацію Глухівської школи.
19. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 3527, арк. 2-4; ЦДІАК України ф. 64, оп. 1,796, арк. 1; ІРНБУВ, ф. I, . ОД. зб. 66720(Лаз.), арк. 25 зв., 39зв.; ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 53762 (Лаз. 13/1), арк..399.
20. Шамаєва К.І, Музична освіта в Україні в першій половині XIX ст. - К., 1996. - 187 с.
21. Шевченко В. Срціокультурні та філософські підстави вищої освіти у Чернігові // Три століття гуманітарної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету. - Чернігів. 2001. - С. 5-7. .
22. ЦДІАК України, ф. 1958, од. зб. 56843, арк. 83

il.

MUSICAL EDUCATION IN THE ESTABLISHMENTS OF CHERNIGIV REGION IN THE XVIII CENTURY

S.I. Matvienko

The author analyses pre-conditions of development of musical education and up-bringing in various educational establishments in Chernigiv-Sivershina region at the end of the 17-th the beginning of the 18-th century. The impact of historical cultural and educational factors on development of-musical education in the region was determined.